

TERNOVÁC ISTVÁN:

Sztálin levágott füle

Beszélgetés Csorba Bélával 1956-os élményeiről

Csorba Béla egyetemi lektor, író, politikus és néprajzkutató középiskolai tanárom volt. Magyar nyelvet és irodalmat adott elő. A lényegét azonban a magyar nemzeti irodalmat és történelmet vörös posztóként kezelő iskola tőszomszédságában, a temerini kastély melletti park padjain üldögélve mesélte el nekünk, akkori tanítványainak. Arról azonban sohasem beszélt, hogy hatéves gyerekként tanúja volt mindannak, ami 1956 őszén Budapesten történt. Huszonöt éves késéssel újságíróként rögzítettem a történetet.

– 1956-ban a magyar-jugoszláv kapcsolatok már megenyhültek annyira, hogy a vajdasági magyarok is vízumhoz juthattak és átmehettek Magyarországra. Az én anyai nagyapám Veszprém megyében élt mint emigráns. Ott volt bányász az egyik bányavárosban. 1956-ban hosszú huzavona után édesanyám vízumhoz jutott és vele együtt útra keltünk. Hosszú, örömteli, boldog napokat töltöttünk a Bakony kellős közepén lévő kis bányavároskában. Gyönyörű élmények fűznek Csékúthoz és Padraghoz. Azóta már ez a két település összenőtt. Jártam ott azóta többször is. Ott láttam először életemben szarvasokat, vaddisznót. A Bakony a nagyapám házatól száz méterre kezdődött. Ez egy hatéves gyerek számára óriási élmény. Miként az is, hogy 50-60 méter közelségből vaddisznókat láthat. No, de az igazi élmények akkor még hátravoltak.

– De akkor még ezt nem lehetett tudni...

– ...akkor ezt még nem lehetett tudni. Mi ott a Bakony-erdő kellős közepén, hovatovább a külvilágtól elszigetelve éltünk. Bár ez nem volt egészen igaz. Nagyapám rendszeres újságolvasó ember volt, meg rádión is figyelte az eseményeket. Tudta, hogy mi történik az országban, hogy megindult egy olvadási folyamat, hogy különösen Pesten, de máshol is a társadalmi feszültség igen nagy. De azért azt gondolom, ő sem gondolt arra, hogy éppen aznap fog kitörni

Budapesten a forradalom, amikor mi visszaindulunk Jugoszláviába. Nos, október 23-án felvonatoztunk Veszprémből Budapestre, azzal, hogy Budapesten töltsük az éjszakát és a következő napot, mert ott élt egy távoli rokonunk a Mester utca és a Haller tér sarkán. Egy bérházban laktak, a harmadik emeleten. Édesapám és édesanyám ezekkel a távoli rokonokkal már lelevelezte, hogy majd érkezünk és hogy ott leszünk egy rövid ideig. Engem majd elvisznek a vidámparkba, édesanyám pedig szeretett volna elmenni színházba. És volt még egy harci feladatunk. Ez pedig, hogy egy bizonyos boltból vagy műhelyből egy szabóollót kellett volna édesapámnak hozni, mert hogy ő egy elég jó szabómester hírében állt és igyekezett követni azt a technikát, amit abban az időben követni lehetett és valahonnan tudta, hogy jó minőségű francia márkájú szabóollókat lehetett kapni valahol a magyar fővárosban.

– És ezeket a célokat maradéktalanul sikerült megvalósítani?

– Mondanom sem kell, hogy azt a szabóollót akkor nem sikerült megvásárolni, mert nem is találtuk meg azt a boltot. Azt hiszem, nem kell magyarázni, miért. Hát bizony, én a hatéves okos fejemmel igen meglepődtem. Arról, hogy milyen a város, már sok mindent hallottam. Odafelé nem láttam Budapestet, mert éjszaka utaztunk át a városon, és csak a Nyugati pályaudvarra emlékeztem, de most visszafelé nagy érdeklődéssel figyeltem az eseményeket. Újdonság volt számomra a villamos. Ott ültem életemben először villamoson – bár Újvidéken is voltak még abban az időben villamosok, de úgy adódott, hogy azokat sokkal később ismertem meg... Elindultunk. Nem tudom, mennyi ideig mehettünk, én már arra sem emlékszem, hogy milyen irányba — mai ismereteim alapján föltételezem, hogy ez a Rákóczi út lehetett —, amikor a villamost megállították. Hatalmas tömeg lepte el az utcát. Mindenkit kiszállítottak a villamosból, vagy

önkéntesen szálltak ki? Ki tudja, már nem emlékszem, és legnagyobb meglepetésemre a tömeg felfordította a villamost. Számomra ez különös volt, mert valahogy nem ez volt az elképzelésem a városról. Nem is értettem akkor még pontosan, hogy ez micsoda. Fogtuk a cókómunkat, a kofferjainkat és nekivágtunk a pesti utcáknak, végig az Üllői úton, és végül megkerestük és meg is találtuk a rokonokat. Hogy ott a felnőttek miről beszélgettek, miről nem, azt én már pontosan nem tudom, mert engem lefoglalt a ház kedvence, egy törpepapagáj. Ezzel a törpepapagájjal sokat vesződtem, míg kint dúltak a harcok, míg a forradalmárok védtek Pestet...

– Közben nem lehetett hazajönni...

– Természetesen, közben nem lehetett hazajönni. No, most ez a bitang törpepapagáj valami miatt engem nem szívelt. Lehet, hogy kiszemelte, hogy én voltam ott a közelében a legkisebb, és védtelennek tartott és nagyon nagy kedvvel szállt a vállamra, és hát meg-megrohmozta a fülemet, bele-belecsipett a cim-pámba. No, de természetesen voltak ennél jóval kellemetlenebb élmények is, mert hamarosan találat érte azt a bérházat, ahol laktunk. Egy repesz beletalált a mi harmadik emeleti ablakunkba is. Sőt, a harcok idején a szomszédos két hatemeletes bérházat az oroszok rommá lőtték. A miénknek valamilyen furcsa módon megkegyelmeztek. Nem tudom, hogy mi lehetett ennek az oka. Én még emlékszem a tankokra. Az oroszok T-34-eseket állítottak a Haller téri templom elé és közvetlen közletről, ötven-hatvan méter távolságról addig lőtték ezeket a bérházakat, amíg rommá nem váltak, ki nem égtek.

– Te ezt gyermekként a másik bérház ablakából nézted végig?

– Nem engedték meg azt. Egyszer megpróbáltam a harcok közepette kinézni, de rögtön lerántottak az ablakból. Ez életveszélyes lett volna. Viszont a tűzszünetek idején, mert gyakran volt tűzszünet, nagyon sokszor jártam kint én is a felnőttekkel a városban. Láttam a lyukas lobogókat, a kilőtt orosz tankokat, a felrobbantott ütegeket, meg nagyon sok mésszel leöntött halottat, elesett forradalmárokat is. Sőt, a Nagykörúton közvetlen közletről éltem meg, hogy benzines palackokkal felszerelt fiúk fölrobbantották az egyik orosz tankot. Valaki elkiáltotta magát, hogy „min-

denki a kapuk alá!” Annyi időnk volt csak, hogy beugrottunk a kapu alá. Ha olykor magam elé képzelem azt a képet, amit a robbanás pillanatában láttam, akkor el tudom sorolni most is, hogy a házmaster lakásában milyen méretű kulcsot és hányat láttam a falon. Ez rögződött bennem abban a pillanatban, mert a házmasteri ajtón szinte berohantunk, és ez a képzet megmaradt bennem. Meg persze utána az elszenesedett holttestek látványa is, amikor kijöttünk, amikor már gyakorlatilag a felrobbantott tankban ülök sorsa beteljesedett. És hát természetesen láttam élő forradalmárokat is, köztük temerinit is. No, nem Sörös Imrét, a legendás temerinit, aki a Corvin-közben harcolt, hanem Petro Sándort, aki a temerini Kastély utcából elkerült fiatalember volt, akkor már a szibériai GULAG-on eltöltött többéves kényszermunka után, ahová még kiskorúként hurcolták el az oroszok, mivel leveinte volt. Valahonnan megtudta, hogy mi fönt vagyunk Pesten és fölkeresett bennünket, hogy édesapja felől érdeklődjön. Azóta már édesapja is, ő is meghalt. Emlékszem, hogy három társával jöttek föl a bérház folyosójára és egy nagy ruháskosarat vittek. Géppisztoly volt a nyakukban. Az a ruháskosár tele volt péksüteménnyel. Adott egy zsömlét. Amikor beletúrtak a zsömlébe, láttuk, hogy a kosár alján kézigránátok vannak. Ez ma már romantikusnak tűnik, de bizony így történt. Ami lényeges, a november 4-ei ostrom bennünket ott ért. Ez volt a legszörnyűbb része a Kádár-féle ellenforradalmi terrornak. Körülbelül három hétig voltunk ebben a pokolban. Azt tudni kell erről a városrészről, tehát az Üllői útról, a Haller térről és a Mester utca környékéről, hogy itt igen erős és elszánt forradalmár csapatok harcoltak. Volt néhány nagy ellenállási góc Budapesten, de itt ezen a részen (ez a Ferencváros) voltak a legnagyobb harcok, mert itt volt a legerőteljesebb az ellenállás. A legkülönfélébb világnézetű forradalmárcsoportok vették fel a harcot az ávósokkal és a szovjet túlerővel. Többek között itt a közelben harcolt az oroszokkal a később halálra ítélt kommunista forradalmár, Angyal István, akit természetesen az nem mentett meg, hogy ő magát kommunistának tartotta, mint ahogyan Nagy Imrét sem mentette meg, hogy eredendően ő is azok voltak.

– Ezekkel a tényekkel gondolom már jóval később ismerkedtél meg...

– Természetesen, no de hát a rádióműsorokban naponta hallottam Nagy Imrének a hangját, a felszólítását, amikor bejelentette, hogy megtámadták Magyarországot és hogy a kormány a helyén van. Erre

is emlékszem. De hallottuk Kádárnak s korábban Gerő Ernőnek a rikácsolásait is. Mindent, hiszen a rádió egész nap szólt.

– A pincében vagy a lakásban?

– A pincében is eltöltöttünk néhány napot. Többek között azt is, amikor szétlőtték a szomszédos bérházakat, de más alkalommal is le kellett húzódnunk a pincébe. Alacsonyán húzó repülőök miatt is, hiszen nem lehetett tudni, hogy az oroszok bombáznak-e vagy sem. De a legkülönbélebb helyzetekben került sor arra, hogy lemenjünk a pincébe. Iszonyatos emlék számomra a pince. Mert közlőrl megérni az ágyúzást, az azt hiszem felnőttek számára sem egy egyszerű dolog, de egy gyereknek különösen a megijedt, pánikszerű hangulatban élő emberek között, akik közül sokan levítették a háziállataikat is a pincébe... Máig emlékszem egy farkaskutyára, amely rettentően nehezen viselte el a robbanásokat. (Ilyenkor rátört a hasmenés.) Egy magányosan élő idős asszonynak pedig, mire véget ért a lövöldözés, és visszament a negyedik vagy ötödik emeletre, kiégett a lakása egy gyújtógránáttól. Szóval ezek olyan élmények voltak, amelyeket egy felnőtnek is nehéz volt megélnie és feldolgoznia.

– Végül miként sikerült hazajutni a Budapesttől 300 kilométerre fekvő Temerinbe?

– Az közismert, hogy a vidéki Magyarország ezekben a napokban rengeteget segített a pestieknek. Ingyen küldték fel szinte naponta a húst, a baromfit, a tejet, a kenyeret, a krumplit, és a város különféle pontjain osztották szét a lakosságnak. (Nagyapámra a Dohány utca környékén, ahol egyik alkalommal élelmiszert osztottak, tüzet nyitottak az ávosok, és csak a hátán cipelt krumpliszáknak köszönheti az életét, tudniillik a burgonya jó golyófogónak bizonyult.) És minden másnap vagy harmadnap érkezett a Mester utcába Hódmezővásárhelyről (vagy a környékéről) az egyik termelősövetkezetből egy teherautó, tele tejeskannákkal, és miután szétosztották a tejet, ment vissza vidékre. Egy ilyen teherautóval sikerült eljutni Hódmezővásárhelyig. Elbújtunk a ponyvák alá és így jutottunk át az orosz ellenőrzőpontokon. Aztán Hódmezővásárhelytől Szegedig gyalog... Nagyon nagy út volt. Nagyon sokat szenvedtem az út során, hiszen azért Hódmezővásárhely az apostolok lován elég

messze van Szegedtől, különösen egy hatéves gyereknek, akire két télikabátot is ráadtak, hogy ne fázzon. Néhányszor persze fölvettek bennünket szekerek, meg kocsik is, sőt egyszer még egy oroszokat szállító teherautó is, de azért ezekben a viharos időkben nem volt túl nagy forgalom az utakon. Szegeden befogadtak bennünket, nem is tudom kicsodák. Talán édesanyám meg tudná mondani, ha élne. Biztosan emlékezne a nevekre, hogy hol szálltunk meg. Tisztességes, jó embereknél, akik megszántak bennünket. Ott, Szegeden aztán találtak ezek az alkalmi ismerősök egy mindenre elszánt, hollófekete hajú, kackiás bajszú parasztembert. Emlékszem a karakánságára, mert amikor odaértünk a határra, azt mondta, hogy ha akarjuk, akkor ő a lovak közé vág, és áthajt a jugoszláv térfélre, de ezt édesanyám nem merete megkockáztatni. Leszálltunk a szekérről. Bementünk Röszkén a határőrség épületébe és hosszú kiáltozás után végre az egyik helyiségből előbújt egy bujkáló magyar hivatalnok. Aztán ő magyarázta meg, hogy milyen irányba menjünk, és hogy majd ott várnak bennünket a jugoszlávok. Úgy is volt. Onnan aztán bevitték bennünket Szabadkára, ott a formaságok megtörténtek. Kihallgatták édesanyámat, hogy honnan jöttünk, mi történik Pesten. Föltételezem, hogy udbás tisztak lehettek. Aztán Szabadkáról Újvidékre, majd Újvidékről Temerinbe vonattal tettük meg az utat.

– Tehát a feleség és a gyerkőc visszatért Temerinbe. Miként viselte a több hétig tartó bizonytalanságot itthon a családfő?

– A családi legendárium azt őrizte meg, hogy édesapám, aki katonatisztként, zászlósként szerelt le a világháború végén és volt háborús tapasztalata (meg két kitüntetése, amit nem sokra becsült, mert a szabóműhely gombosdobozában tartotta, mígnem egyiket el nem lopta valaki), valahonnan pisztolyt szerzett magának és át akart jönni értünk Pestre. De ezt Csorba nagyapámnak sikerült megakadályoznia. Tudni kell, hogy nagyapám magas, szikár férfi volt, kubikos bandagazda, az életét színjózanon leélő ember, aki azért fölfogta, hogy nem engedheti a fiát a veszébe rohanni. Velünk meg majdcsak történik valami, innen nem lehet a dolgokat befolyásolni. Úgy kellett apámat lefogni és megakadályozni abban, hogy a célját végülis beváltsa.

– Ezzel már arra is utaltál, amit mi, fiatalab-
bak nemigen tudunk, hogy itt, az anyaország
határain túl is megmozgatta a tömegeket, felbi-
rizgálta az emberek fantáziáját mindaz, ami
Budapesten történt.

– Nem is erről van szó, hogy a fantáziájukat fel-
birizgálta. Hiszen minden kárpát-medencei magyar
tudta, hogy ez bizonyos értelemben a nemzeti
függetlenségért folytatott harc. Ez nemcsak a sztálinis-
ta kommunizmus elleni társadalmi forradalom volt,
hanem függetlenségi harc is. Olyan függetlenségi harc,
amit az anyaországi magyarok folytattak a világ akkori
legnagyobb zsarnoka, a szovjet-országi diktatúra ellen.
Ugyanakkor a magyar forradalomnak volt általános
érvényű üzenete és jelentősége is, nem csak a magya-
rok számára, hanem a kommunizmus igája alá került
kisnemzetek fiai számára is. Tehát azokban a hónapok-
ban, én azt gondolom, hogy magyarnak lenni, az
elszenvedett vereség ellenére, erkölcsi értelemben
nem lehetett olyan túl rossz ebben a régióban. De hogy
visszatérjek az előbbi kérdéshez, amikor mi fönnragad-
tunk Pesten, rögtön az első napokban, tehát ott valahol
október végén elmentünk a jugoszláv nagykövetségre,
mert azt hallottuk a rádióból, hogy a jugoszláv
nagykövetség elől, amely egyébként akkor is ott volt,
ahol ma, a Dózsa György úton, indulnak autóbuszok és
hazaviszik a Pesten rekedt jugoszláv állampolgárokat.
Már nem emlékszem pontosan, hogy hány autóbusz
indult, kettőre biztosan, határozottan emlékszem, kettőt
láttam. Mi viszont már egyikre sem fértünk fel. Nem
csak mi, mások is fönn rekedtek Budapesten ebben az
időben. És onnan kezdődött mindaz a viszontagság,
amit már említettem. No, ez a nagykövetségi kiruc-
canás számomra még egy dolog miatt érdekes volt,
hiszen láthattam a ledöntött Sztálin-szobrot. Amikor mi
a nagykövetségre mentünk, akkor a Sztálin-szoborból
már csak a csizmák voltak meg. Illetve az egyik
csizmának a lábfeje és a másik csizma talán térdig, ha
jól emlékszem, és a talpazaton a csizma mellett állt egy
ember. És engem gyerekként hihetetlenül megdöbben-
tett a csizmának a mérete, hiszen az a csizma jóval
nagyobb volt, mint a mellette álló ember.

– Nem jutott Gulliver eszedbe?

– Hát én még akkor Gulliverről nem hallottam, de
emlékszem, hogy ezen már akkor nagyon elbámultam.
Nem tudtam igazából a látvánnyal betelni, hogy

valójában miféle óriásnak a csizmája az ott.
Természetesen aztán a magyarázatot megszereztem.
Később ez az élmény, ez a látvány bennem elhomá-
lyosodott. Évtizedek múlva viszont, fiatal felnőtt korom-
ban Carl G. Jungnak, a nagy lélekbúvárnak a szim-
bólumokról írott könyvében találtam egy fényképet a
Budapesten ledöntött Sztálin-szobor fejével. És a szo-
bor feje mellett és mögött, némileg távolabb, ott álltak a
pesti emberek. Ennek alapján döbbsentem rá, hogy amit
én a tudatom mélyén őrzök azokról a nagy csizmákról,
azok nem eltorzult emlékek, hanem reáliák, hiszen a
feje mellett álló emberek is – némi túlzással — szinte
eltörpültek a diktátor bronzkoponyája mellett. Erről jut
eszembe egy jó történet, hogy tavalyelőtt egy pesti
kiskocsmában borozgattam egyedül, és közben hall-
gattam az egyszerű pesti prolik beszélgetését. És egy
nagyon érdekes részlet ütötte meg a fületem. Az asz-
taltársaság egyik tagja mesélte a cimboráinak, hogy
'56-ban hová is tűnt el Sztálin füle. Tehát amikor
szétzúzták a szobrot, akkor egyik fülét levágták. És ezt
a bronzfület állítólag évtizedekig őrizte az egyik neves
budapesti színész. Most nem mondom a nevét, mert
nem tudom, igaz-e a történet, vagy csak legenda. Az
elhangzottak szerint évtizedekig a kertjében elásva tar-
totta a fület. Igaz-e vagy nem, nem tudom, de min-
denképpen érdekes történet. Azóta is foglalkoztat
Sztálin fülének a sorsa és elhatároztam, hogy a fülnek
egy költeményt fogok szentelni. Ez a vers érlelődik
bennem már két éve. Azt hiszem, hogy kellőképpen
abszurd és groteszk lesz. De ezt kár volna előre elki-
abálni. (Egyébként Csorba Béla utólag még elmondta,
hogy ötvenhatos élményeinek néhány szilánkját,
erősen stilizálva, de versbe szedte még 1976-ban — a
Képes Ifjúságban jelent meg — majd Húsz év múlva
néven, 1976-os datálással Rögeszmélet c. kötetébe is
beszerkesztette. Első közlése más címmel jelent meg,
hiszen akkor még a vajdasági magyar lapokban sem
lehetett egyértelműen utalni 1956-ra. T.I. megjegyzé-
se.)

– Amikor hazajöttünk '56 őszén, nagy szenzáció
volt, hiszen a fél falu megfordult a házunkban, minden-
ki bennünket akart látni. Csodánkra jártak, hogy hogy
éltük túl mindazt, ami ott történt, mert a dolgokhoz még
az is hozzá tartozik, hogy akkor, amikor mi ottmarad-
tunk a Hősök terén, a jugoszláv nagykövetség előtt, az
egyik buszban voltak temeriniek, akik viszont szeren-
csésen hazajutottak. És ahogy a falusi életben ez
szokás, az információk és félinformációk itt bizony
nagyon gyorsan pletykává dagadnak. Egy alkalommal,

amíg mi a Mester utcában lapítottunk a pincében, Temerinben édesapámhoz beállított egy helybeli vénasszony. Apám nem tartózkodott a műhelyben, de az öregasszony leadta, hogy miért jött. Elmondta, hogy ő biztos hírforrásból tudja, hogy az én nagyapám elesett a barikádon az oroszokkal vívott harcban. Én meg az ablakból, amikor láttam, hogy agyonlőtték, kiugrottam és meghaltam. (Eltaposott egy tank.) Anyám pedig férjhez ment újra, és egy Pannónia motoron száguldozik a forradalmi Budapest utcáin. Ez a történet annyira abszurd volt, hogy természetesen apám segédje sem hitte el és azt mondta az illető vénasszonynak, hogy „hajja, Örzse néni, én azt ajánlom, hogy ne várja meg a mester urat, mert ha a mester úrnak ezt maga elmondja, akkor magát agyoncsapja a helyszínen”. De hát ez inkább egy kis humoros epizód. Nos, amikor már itthon voltunk, és persze iskolába kezdtem járni egy kéttannyelvű intézményben, az osztályunkat meglátogatta az igazgatóhelyettes. Ellenőrizendő természetesen

a tanítónőt, átnézte a füzetünket. Bizony megrökönyödött, amikor a rajzfüzetemben tankokat látott magyar nemzeti zászlókkal felvirágozva. Ebből lett egy kis purparlé az iskolában. Természetesen ezt utólag tudták meg a szüleim is. Én meg még később, hiszen gyerekként erről nekem nem szóltak semmit. Szegény tanítónő került kellemetlen helyzetbe, hiszen meg kellett neki magyarázni, hogy tulajdonképpen ennek a gyereknek milyen élményei vannak és miért is rajzolt magyar zászlókat a páncélosokra, nem pedig csillagos jugoszláv lobogókat, mint ahogy az igazgatóhelyettes elvárta volna. Ebből én csak annyit tudtam meg kisgyerekként, hogy szólt a tanítónő, máskor ne rajzoljak zászlókat. Akarva-akaratlanul az ember így keveredik bele gyerekként a kisebbségi politikába...

(A beszélgetés némileg rövidített változata elhangzott a budapesti Kossuth Rádió 2002. október 23-ai műsorában)

